

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 2

Sayı/Issue 4

Yıl/Year: 2019

Gönderim: 29-01-2019 – Kabul: 12-06-2019

**A Critical Political Sociology of
Austerity**

**Kemer Sıkmanın Eleştirel Bir
Politik Sosyolojisi**

Ceyhun Gürkan*

Abstract

The main reason behind the adoption and implementation of austerity by the governments after the 2008 crisis is the belief that cuts in social expenditures and tight social savings outside the capital/wealth owners will increase the possibility of reinvestment, growth, employment and income generation. This crude unbridled free market ideology, which is supposed to increase the investment appetite by positively affecting the expectations of the capital/wealthy groups, has, however, fueled inequality, decline in growth and increase in total debt (Blyth, 2017; Streeck, 2016a) in the world economy. The article deals with three aspects of austerity according to the distinction between 'policy', 'politics' and 'polity' (Jessop, 2016). The paper identifies the political and sociological content of austerity on these three levels. Accordingly,

Öz

Kemer sıkmanın 2008 krizi sonrası hükümetlerce kabulünün ve uygulanmasının altında yatan temel neden sosyal harcamaların kısılması ve sermaye/servet sahibi kesimlerin dışındaki sıkı toplumsal tasarrufun tekrar yatırım, büyüme, istihdam ve gelir yaratma olanağını artıracığı yönündeki inançtır. Sermaye/servet sahibi kesimlerin beklentilerini olumlu yönde etkileyerek yatırım iştahını artıracığına yönelik bu kaba dizginsiz serbest piyasa ideolojisi dünya ekonomisinde eşitsizlik, küçülme ve toplam borç artışını (Blyth, 2017; Streeck, 2016a) körüklemiştir. Yazıda 'siyasa', 'siyaset' ve 'yönetim düzeni' arasındaki ayrıma göre kemer sıkmanın üç yönü ele alınmaktadır (Jessop, 2016). Yazı kemer sıkmanın politik ve sosyolojik içeriğini bu üç düzlemde yakalamaktadır. Buna göre, kemer sıkma kısa dönemli bir

* Ceyhun Gürkan, Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, cgurkan@politics.ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8048-7175

austerity is examined as a short-term policy, a long-lasting and persistent political manner, and finally a governmental order/polity as a result of the change in institutional organization. In the context of neoliberalism and financialization, the destructive effects of austerity constructed as a policy, politics and polity on human being's intellectual, physical and social life are laid out. Based on the fact that austerity devastates the current democratic society and idea of an optimistic future, the present article develops a critical political and sociological analysis of austerity as policy, politics, and polity. This critical analysis draws upon political economy, sociology, philosophy and political philosophy.

siyasa/uygulama, uzun süreye yayılan ve kalıcılık gösteren bir *siyaset* tarzı, son olarak kurumsal örgütlenmedeki değişimin üzerine yükselen *yönetim düzeni* olarak incelenmektedir. Neoliberalizm ve finansallaşma bağlamında kemer sıkmanın bir siyasa, siyaset ve yönetim düzeni olarak inşa edilmesinin insanın düşünsel, fiziki ve toplumsal yaşamı üzerindeki tahripkâr etkileri belirlenmektedir. Kemer sıkmanın bugünün demokratik toplumunu ve iyimser bir gelecek fikrini yok ettiği gerçeğinden hareketle yazı bu uygulamanın, siyasetin ve yönetim düzeninin eleştirel bir politik ve sosyolojik analizini geliştirmektedir. Bu eleştirel analiz ekonomi politikten, sosyolojiden, felsefeden ve siyaset felsefesinden yararlanmaktadır.

Keywords: *Austerity, Neoliberalism, Pharmakon, Financialization, The State*

Anahtar Kelimeler: *Kemer Sıkma, Neoliberalizm, Pharmakon, Finansallaşma, Devlet*

Giriş

Kemer sıkma, diğer adıyla tasarruf politikası, Türkiye ekonomisinin kriz eğilimlerinin açıkça görülmeye başlandığı 2018'den beri yeniden gündeme gelen eski bir kavramdır.¹ Bu kavram Türkiye toplumunun hafızasında kemer sıkmanın hükümetlerin resmi gündemleri olduğu 1994 krizinde 5 Nisan kararları, sonrasında 2008'e kadar süren IMF yakın izleme anlaşmaları ve özellikle 2001 kriziyle yürürlüğe konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile yer buldu. Bu eski gündemlerde kemer sıkma politikası toplumun hafızasında IMF'nin 'acı reçetesi' olarak kodlandı. 2008 krizi sonrası dönemde ise kemer sıkma, acı reçete ve IMF Türkiye'nin resmi gündeminde bulunmamaktadır. Bunun nedeni siyasal iktidarın resmi gündeminde bir kriz tespitinin olmamasıyla ilgilidir. Ancak 2008 krizinden itibaren yalnızca Avrupa'nın güney ekonomileri değil, gelişmiş kuzey ekonomilerinde de kemer sıkma hem resmi bir gündem haline gelmiş hem de toplumsal muhalefetin ve hareketin eleştiri gündeminden

¹ Bu süreci dünya ekonomisi, kemer sıkmanın da dâhil olduğu kamu maliyesi politikaları ve sınıfsal ilişkiler bağlamında anlamak için *Mülkiye Dergisi*'nin 2019 yılı "Türkiye'nin Krizini Anlamak" temalı sayısına bakılabilir.

düşmemektedir. Türkiye’de 2018’den beri ekonomik sonuçları açıkça hissedilmeye başlanan kemer sıkmanın eleştirinin odağına gelmesi tesadüf değildir.

Kemer sıkmaya uluslararası yazındaki *painful medicine* ifadesinin karşılığı olarak ‘acı reçete’ adı verilmektedir ve Türkiye’de toplumsal hafızada böyle yer etmiştir. Bu acı reçetenin neden acı reçete olduğu, içinde hangi makroekonomik ve sosyal politikaların olduğu, 2008 sonrası ve günümüzdeki koşullar içinde nasıl bir siyasal rasyonalite tarafından harekete geçirilebildiği, nasıl bir hakikat rejimine dayandığı, ve yeni kemer sıkma gündeminin nasıl sosyal/siyasal sonuçlara yol açacağını anlamak önemlidir. Özellikle siyasal ve sosyolojik boyutuyla kemer sıkmayı anlamak önemlidir çünkü 2008 krizinden bu yana uygulamadaki makroekonomik politikalar kadar krizin siyasal ve sosyal sonuçları ve özellikle siyasetin yapısındaki dönüşümlerle devlet mantığındaki kaymalar çok daha fazla gündeme geldi ve tartışılmaya devam etmektedir.

Kemer sıkma politikası öncelikle bir dizi iktisadi ve mali uygulamayı içermektedir. SOAS Üniversitesi merkezli çalışma grubunun *Research on Money Finance Raporu* (2010) bu politikaları ve uygulamaları şu şekilde özetlemektedir: “Vergilerin artışı (özellikle katma değer vergisinde ve tüketim vergilerinde artış), sermaye üzerindeki vergilerin düşürülmesi, emeklilik ödemelerinin düşürülmesi, emeklilik yaşının yükseltilmesi, sosyal harcamaların kısılması, kamuda ücretlerin düşürülmesi (böylece özel sektördeki ücretler de düşürülebilir), kamusal istihdamın azaltılması ve kamuda işten çıkarmalar, toplu pazarlıkların yerine bireysel ücret sözleşmeleri, kamuda iş süreçlerinin esnekleştirilmesi, sendikasılaştırma, kamuda ücretlerin dondurulması, özelleştirmeler, piyasalaşma” (ayrıca bkz. Gürkan ve Karahanoğulları, 2014, s. 2). Bu uygulamalar zaman içinde şunları rafa kaldırmayı planlamaktadır: Politik olarak güvenceye alınmış tam istihdam politikası, sendikalarla beraber geniş bir toplumsal müzakere süreci içinde ücret belirleme, işçilerin işyerinde ve şirkette yönetime katılımı, ana sanayi kollarının devletçe kontrolü ve yönetimi, kamunun güvenli istihdam modelini örnek olarak tüm ekonomik yapıda geliştirmesi ve teşvik etmesi, emeğin rekabete karşı korunması, sosyal yurttaşlık hakları ve bu hakları güvenceye almak için vergi ve gelirler politikası ile sosyal ve iktisadi eşitliği sağlamak, ekonominin büyüme krizlerinde emeği koruyacak konjonktürel ve sanayi politikaları, toplumun modernleşmesi (Streeck, 2016a, ss. 69-70).

Sıralanan bu politikaların bağlamı ve sonuçları ayrıca *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (The United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD)* tarafından 2017’de yayımlanan *Kemer Sıkmanın Ötesi: Küresel Bir Yeni Uzlaşmaya Doğru (Beyond Austerity: Towards a Global New Deal)* başlıklı rapordan da izlenebilmektedir. Rapor kemer sıkma politikasının hiper-küresel finansallaşmış rantier kapitalizmin bir aracı olduğunu tespit etmektedir. Buna göre, kemer sıkma uygulamaları kâr oranlarının yatırım oranını aştığı, kârların yatırıma yönelmeyip servet olarak biriktiği bir rejimin aracıdır. Rapor ayrıca bu politikanın yüksek kamu borcu karşısında siyasilerin ve ekonomiden sorumlu olanların ortak akli ve yönetim pratiği için bir norm haline geldiğini tespit etmektedir. Rapora göre kemer sıkma toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini artırmış, kamusal hizmetleri ve sosyal korumayı azalttığından en yoksul kesimi en sert şekilde vurmuştur. Bu anlamda kemer sıkma bir “kaygı çağı” (*age of anxiety*) inşa etmiştir. UNCTAD 2018 Eylül tarihli *İktidar, Platformlar ve Serbest Ticaret Yanılgısı (Power, Platforms and the Free Trade Delusion)* raporunda ise kemer sıkmanın üretkenlik, yatırımlar ve talep üzerindeki yarattığı baskıyı tespit etmektedir ve bir başka önemli saptamada bulunmaktadır: Kemer sıkma bir sonraki büyük küresel krizi hazırlamaktadır ve hükümetlerin mali sıkışma

programları altında zayıflamasıyla bu büyük krize yönelik müdahale araçları ve manevra alanları önceki krizlere göre son derece yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda, sonucun salt iktisadi ve mali krizin ötesinde kapitalizmin ya sonunu ya da demokrasi ile bağını tamamen kesmiş bir evresini hazırlayan daha geniş çaplı bir sosyal ve siyasal dönüşüm olacağı şeklinde yaygınlaşan görüşler de zemin kazanmaktadır. 2008 krizi sonrasında kapitalizmin, liberalizmin, demokrasinin, hatta modernizmin çöküşünü tartışan ve de kuramsallaştıran çalışmalarda artış ve çeşitlilik görüldü (bkz. Geiselberger, 2017; Karatani, 2017; Streeck, 2016b; Wallerstein vd., 2014). Ortak kanı kemer sıkma politikaları altında kapitalizmin gerçekleştirebileceği bir başka başarılı çıkış olanağının daraldığı, kriz ortamında kemer sıkma politikaları altında sorunların demokrasiyi tüketerek sürekli bir ertelemeyle siyasal sistemin otoriter bir tekno-bürokratik yapıya doğru evrileceği yönündedir. Dolayısıyla kemer sıkma politikası sadece iktisadi ve kamu mali içeriği ile değil, aynı zamanda doğurduğu siyasal sonuçlar göz önüne alındığında belirli bir sosyal yapı ile politik akılsallık ve rejim geliştirdiği söylenebilir. Joseph Stiglitz'in (2018) kemer sıkma politikasını resmi gündem olarak inşa eden 2008 krizinin ardından geçen zamanda krizin iktisadi sonuçlarından çok siyasal sonuçlarının daha fazla tartışıldığı yönündeki tespiti bu bakımdan dikkate değerdir.

Kemer sıkmanın ekonomik yönünün ötesinde siyasal sonuçlarını teşhis edebilmek için bu uygulama bütününe ilişkin yararlı bir kavramsal çerçeveyi Bob Jessop (2016, ss. 415-417) üç tür kemer sıkma tarzı tanımlayarak çıkarmaktadır: 1) Kısa dönemli konjonktürel kemer sıkma *uygulaması/siyasası (policy)*. 2) Uzun süreli kemer sıkma *siyaseti* (süreklilik kazanmış kemer sıkma) (*politics*); bu kronik kriz durumunda kalıcı olarak uygulanmaktadır. 3) Kemer sıkmaya dayalı *yönetim düzeni (polity)*; bu durum temel kurumsal örgütlenmenin yenilenmesiyle kapitalist formasyonun dönüşen ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkilerinin kalıcılık kazanmasını vurgulamaktadır. Jessop'ın kemer sıkmaya ilişkin uygulama/siyasa (*policy*), siyaset (*politics*) ve yönetim düzeni (*polity*) arasında yaptığı ayırım dikkate alındığında içinden geçilen kemer sıkmanın bir uygulamanın/siyasanın ötesinde bir siyaset tarzı olduğu açıklık kazanmaktadır ve bu politikaların kemer sıkmaya dayalı kurumsal örgütlenmeyle farklı bir yönetsel düzene taşınmaya çalışıldığı bir evrenin zorlandığı söylenebilir. 2008 krizi sonrası yoğunlaşan ve derinleşen kemer sıkma uygulaması ve siyasetinden, kemer sıkma yönetimine karşılık gelen bir 'düzenleme rejimi' değişimi peşinde koşulduğu dünya ekonomilerinde görülmektedir. Kemer sıkma uygulaması ve siyaseti devlet ile finans sermaye arasında daha güçlü ve kalıcı bir neoliberal ittifak arayışını kollarken bu amacın gerçekleşmesi ancak devlet biçiminin ve yapısının dönüşümü ile birlikte gerçekleşebilecek genel yönetim düzeni inşasıyla mümkündür. İktisadi uygulamalar düzleminde ve ötesinde ayrıca siyasal ve yönetsel düzen olarak kemer sıkmanın incelendiği izleyen bölümlerde bu üç boyutta eleştirel bir perspektif geliştirilmektedir.

Kemer Sıkmanın Neoliberal Bağlamı

Kemer sıkmanın politik ve sosyolojik yönünü irdelemeye geçmeden içinde bulunduğu kapitalizme genel karakterini veren neoliberalizm kavramı üzerine kısa bir netleşme yararlı olacaktır. İktisadi politika yönüyle ele alındığında "mülksüzleştirerek birikim" (Harvey, 2005, s. 159) olarak tanımladığı neoliberalizmin David Harvey'e (2005, ss.) göre dört özelliği ayırıcıdır: "özelleştirme ve metalaştırma", "finansallaşma", "krizlerin yönetimi ve manipülasyonu" ve "devletin yeniden dağıtımcılığı". Bu dört iktisadi politika kapitalizmin 1970'lerin krizleriyle birlikte kârlılık koşullarındaki

sıkışmaya bir tepkisi olarak gelişmiştir. Özelleştirme kamu sektörünün mülksüzleşmesine bağlı olarak hem sermaye mallarının özel mülkiyete transferine yol açmış hem de devletin eğitim ve sağlık gibi sosyal alanlardan çekilerek yeni metalaşma ve kârlılık alanları yaratmasına imkân tanımıştır. 1990'ların sonuna dek devletin küçülmesi anlayışı bu özelleştirme akımlarını biçimlendirmiştir. Deregülasyon ve kamu mali politikaları ile ele ele giden devletin yeniden dağıtımcılığı hem emek üzerindeki paternalist, korumacı ve refah devleti uygulamalarını daraltmış ve son vermeye yönelmiş hem de finans sermayenin kârlılığı için kontrolleri ve denetimleri azaltarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesine izin vermiştir. Gelirin ve servetin üst gelir/servet gruplarına doğru akışı devletin deregülasyona dayanan harcama, vergi ve borç politikaları ile mümkün olmaktadır. Krizler neoliberal dönemde bir taraftan emek lehine gelişmeleri geri alarak sermaye ve mülk gelirleri için telafi mekanizması olarak işlev görmüş, diğer taraftan borçluluk ilişkileri etrafında finans sermayeye yönelik yeni imkânlar sunmuştur. Krizler düşen üretken sermaye yatırımları, azalan emek ve vergi gelirleri ile birlikte finansallaşmanın derinleşmesine fırsat yaratmış ve finansallaşmayı krizlerin çözümü olarak yönetimlerin gözünde daha fazla ön plana getirmiştir. Bunun bir sonucu üretken alanın giderek daralması ve gelirler ile servetlerin üst gelir/servet gruplarının elinde yoğunlaşması olmuştur. Düşen büyüme ve yatırım ortamları aynı zamanda artan borçluluk ve yükselen eşitsizlik ile ele ele gitmiştir. Dolayısıyla, Harvey'in neoliberalizmin tanımlayıcı bir özelliği olarak işaret ettiği finansallaşma hâkim 'birikim rejimi' haline gelmiştir. Ayrıca, finansallaşma ekonominin dinamiklerinin içinde şekillendiği geniş sosyal, kültürel ve siyasal ilişkileri ve yapıyı, diğer bir deyişle 'düzenleme rejimi'nin (Hirsch, 2011, ss. 89-119) değişimini zorlamıştır.

Fordizmden post-fordizme ya da liberalizmden neoliberalizme geçiş olarak adlandırılan birikim ve düzenleme rejiminin bu genel dönüşümünün hem sonucu hem de post-fordizmin/neoliberalizmin tanımlayıcı beşinci özelliği olarak görülebilecek kemer sıkma/tasarruf politikaları ayrıca bir değerlendirmeyi hak etmektedir. 1980'lerin üçüncü dünyada patlak veren borç krizleri ve buna karşı yükselen toplumsal hareketler üzerine yükselen 1990'lı yıllar Harvey'in 'mülksüzleşerek birikim' adını verdiği bir birikim rejimini iki yönlü işleterek günümüze kadar sağlamlaştırmıştır. Bu süreçte kemer sıkma politikası iki aşama ve yön içinde gelişmiştir. İlk aşaması özelleştirmelere de zemin hazırlayan devletin ya da kamu sektörünün tasarrufudur. 18. ve 19. yüzyılın klasik liberal düşüncesi içinde formüle edildiği biçimiyle devletin harcamalarını kısarak ya da kemer sıkarak küçülmesi anlamına gelen bu aşama devletin mülksüzleşerek asgarileşmesidir. Vergilerin düşürülmesi ve özellikle sosyal harcamaların kısılması ile devlet İngilizce tabiriyle bir *retrenchment* süreci ile küçülmektedir. 1990'ların sonuna gelindiğinde Doğu Asya krizinin dalgası içinde devletlerin kamu maliyesi krizleri özel sektör ekonomilerin krizi ile birleşip ekonomiler bir bütün olarak sarsıldığında devletin kapitalist ekonomiyi kurtarma açısından oynadığı kritik işlevin tanınma zorunluluğu karşısında devletin mülksüzleştirilerek ekonominin içinde küçültülme düşüncesi ekonomiyle işlevsel bütünlük kuracak şekilde güçlendirilme düşüncesiyle yer değiştirmiştir. Dünya Bankası tarafından uygulamaya konulan ikinci kuşak reformlar ve post-Washington uzlaşısı içinde 'piyasa dostu devlet' (*market-friendly state*) düşüncesi kapitalist devletin yeni biçimi olarak gelişmiştir. Dünya Bankası açısından durum 1990'ların sonunda devletin küçülmesine bağlı olarak özel ekonominin kendi başına bırakılmasının artan yoksulluk ve yolsuzluk ile en sonunda devletin krizine, özel ekonominin de düzenlemeden tamamen bağımsızlaştığında kendi krizini ve çözümsüzlüğünü yaşadığı gerçeğine dönüşmüştür. Bu dönüşüm içinde uygulamaya konan yapısal reformlar kemer sıkma politikasını devletin tasarrufundan

(*retrenchment*) mali ve toplumsal disiplin rejimi içinde toplumun müşterek fedakârlığına ve mülksüzleşerek tasarrufuna (*austerity*) doğru aşama aşama genişletmiştir ve esas olarak bu ikincisine ağırlık verilmiştir. 2003 sonrası dünya ekonomisinde başlayan 2008 krizine kadar süren yoğun ve geniş hacimli kredi genişlemesi toplumsal tasarruf politikalarının uygulanmasına ve düşen gelirleri sonucunda kolaylıkla borçlanan hanehalkları tarafından hissedilmeden kabulünü kolaylaştırmıştır.

Finansallaşmanın hız kazandığı 2000’li yıllar toplumsal tasarrufu ve disiplini neoliberalizmin içinde kalıcı hale getirmiştir. Finansallaşmanın tipik bir tanımı “finansal güdülerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin ve finansal kurumların ulusal ve uluslararası ekonomilerin işleyişinde rolünün artışı”dır (Epstein, 2005, s. 3). Diğer taraftan, özel ve kamusal ekonomide birikim sisteminde ağırlık kazanan finansallaşma bu iktisadi tanımın ve çerçevenin ötesinde toplumun düzenleme rejiminde son kırk yıldır belirgin bir kayma yaratmıştır. Her şeyden önce finansallaşma özel mülkiyetin oluşumunu hızlandırmıştır. Borçluluk ilişkisi içinde kamusal ve ortak mülkiyetin hızlı ve hacimce yüksek bir şekilde erimesi finansallaşmanın sayesinde. Mülkiyet finansal enstrümanlar ile akışkanlık kazandığından ötürü özel mülkiyetin oluşumu ile birlikte transferi de hızlanmıştır. Mülkiyetin akışkanlaşması ve transferinin hız kazanması beklendiği ve umulduğu gibi toplumsal refahın değil, borçluluğun ve eşitsizliğin artışı ile sonuçlanmıştır. Kapitalist ekonominin reel üretim hacmi ve potansiyeli genişlemekle beraber sistematik olarak finansal ‘sabotaj’ın² altında kalmıştır. Diğer bir deyişle, toplumsal refahı sağlayacak reel üretim, üretim malları ve ürün finansın değer matrisinin bir göstergesi haline geldikçe üretimin nesnel koşulları, sermaye yapısı ve ürünün bölüşümü toplumun maddi refahının artışı hedefine göre değil, temel olarak borçluluk ve eşitsizlik ilişkisi üzerinden gelişen finansal özel mülkiyetin ve servetin oluşumuna ve hızına göre belirlenmektedir. Ayrıca, üretimsel sermayenin kârlılığında aşınan pay arttıkça bu durum reel üretimsel sermayenin finansallaşmasına ve değer üreten ücretli emeğin aldığı payın azalması ya da işsiz kalmasıyla sonuçlanmaktadır.

2008 krizi finansal sistemin kurumlarından ve araçlarından patlak verip dünya ekonomisine yayıldıkça kemer sıkma politikasında temel bir değişikliği de beraberinde getirmiştir. İnsanın biyolojik

² Kavramı politik ekonomiye kazandıran Thorstein Veblen (2011 [1921]) için sabotaj parasal/finansal güdülerin ve amaçların gerçekleşmesi için üretimin ve dolayısıyla toplumun maddi refahının bilinçli azaltılmasına dönük yönetsel politikalar ve stratejilerdir. Makine çağında sanayinin gelişimiyle yaşanan verimlilik ve üretim artışı aşırı birikim ile sonuçlanıp kârlılık üzerinde baskı yarattığında toplumun genelinin maddi refahını azaltma pahasına üretimin bilinçli azaltılması ya da sabotajı ticari/finansal girişimin vazgeçilmez uygulamasıdır. Günümüzün küresel finans çağında ise üretimi azaltmak yerine artırmaya dönük zorlamalar içinde Veblen’in (1857-1929) dönemine göre kat kat gelişmiş kredi genişlemesiyle ürünlerin tüketimi sağlanabilirken özellikle kamu ekonomisi ve reel ekonomi için kriz eğilimleri kalıcılaştırmaktadır. Sabotaj finansallaşmaya ödünsüz ve kontrolsüz teslimiyet gösteren Türkiye gibi çevre ekonomilerin sanayileri ve bağımsız sanayi gelişimi için bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Merkez ülkelerde ise kemer sıkma politikasına dayalı iç talebi bastırmaya dönük dış ticaret stratejileri iç sanayiye ve toplumların maddi refah unsurlarını üretimsel artış olsa da finansın hâkimiyetinde dışarıda tüketimini sağlamak için sürekli bir sabotaj altında tutmaktadır. Finansal sabotaj dünya ekonomileri arasında ve toplumların içindeki sınıflar arasında potansiyel ve gerçek üretimsel artışa rağmen gelirin dağılımını ve tüketimini sürekli yükselen bir eşitsizlik ile buluşturmaktadır. Bu eşitsizlik artı-değerin kâr olarak realizasyonu üzerinde baskı yarattıkça sabotaj dönemsel olarak genel bir bilinçli üretimsel düşüşü zorunlu kılmaktadır ve bu durum Veblen’in tanımladığı biçimdeki klasik anlamda sabotajdır. Kemer sıkma bu bakımdan genel talebi düşürerek ve buna bağlı olarak üretimsel ekonominin daralmasına neden olurken, artan borçluluk ve eşitsizlik karşısında bunları daha da derinleştirme pahasına finansal sabotajın devamlılığını güvenceye alan devletler, demokratik yönetim düzeninden uzaklaşıp ekonomiden ve sivil toplum yaşamından uzaklaşan toplum kesimlerini (ya da fazla nüfusu) yönetmek, toplumun önemli bir kesimi için gelişen kıtlık ekonomisini idare etmek ve buna karşı yükselen muhalefeti etkisizleştirmek için politik akılsallıkları ve yönetim stratejileri otoriterleşme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla, kemer sıkma uygulaması üretimin ve maddi refahın sabotajı olarak eşitsizliğin norm haline geldiği bir neoliberal siyaset ve yönetim düzenidir.

ve toplumsal yaşamı üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlara bakıldığında bu ne yalnızca devletin harcamalarını azaltması anlamında bir tasarruf (*retrenchment*) ne de borcun toplumsallaşmasının bir aracı olarak alt ve orta sınıfların mal ve hizmet tüketimindeki azalışı ile bir disiplin rejimi içinde perhiz (*austerity*) yaparak üst gelir/servet gruplarına gelir/servet transferidir. Son finansal krizin yarattığı küresel sonuçlara ve kemer sıkma uygulamalarının neden olduğu etkilere bakıldığında bu kısa dönemli uygulamaların uzun döneme yayılıp bir siyaset ve yönetim tarzına dönüşerek insanın biyolojik varlığı ile toplumsal/kamusal yaşamı ve varoluşu üzerinde büyük bir tehlike yarattığı görülmektedir. Bu bağlamda, aşağıda değinileceği gibi kemer sıkmaya bağlı olarak gelişen ölüm oranlarındaki artış ilkinin, demokrasinin tükenişi ve otoriterliğin yükselişi ikincisinin örneğidir. Kemer sıkma tarihsel olarak da doğrulandığı üzere insanın salt yaşamı yani ekonomik yaşamı ile gelişkin yaşam formu olan siyasi yaşamını birlikte eritmektedir. Artan yoksulluk, yoksunlaşma ve işsizlik sivil toplum alanı içinde var olan iktisadi ve siyasi yaşamı dışsallaştırıp enformelleştirerek devletin siyasal aklını ve yönetim tarzını bu büyüyen enformel alanı yönetmek için dönüştürmeye zorlamaktadır ve toplumun modernizasyonu fikrinden ve bunun kamusal politikalarından giderek uzaklaştırmaktadır. Bu dönüşüm küresel düzeyde demokratik olmayan yolların denendiği bir süreç yaratmaktadır.

İlerleyen bölümlerde ele alınacak yukarıda değinilen sosyal ve siyasal sonuçları ve dönüşümleri irdelemeye geçmeden kemer sıkma politikasının iktisadi temeline vurguyla özet kabildinden bir son değerlendirme yararlı olacaktır. Kemer sıkmanın 2008 krizi sonrası hükümetlerce kabulünün ve uygulanmasının altında yatan temel neden sosyal harcamaların kısılması ve sermaye/servet sahibi kesimlerinin dışındaki sıkı toplumsal tasarrufun tekrar yatırım, büyüme, istihdam ve gelir yaratma olanağını artıracığı yönündeki inançtır. Sermaye/servet sahibi kesimlerin beklentilerini olumlu yönde etkileyerek yatırım iştahını artıracığına yönelik bu kaba dizginsiz serbest piyasa ideolojisi hedeflenenlerin tam tersine dünya ekonomisinde eşitsizlik, küçülme ve borç artışını körüklemiştir (Blyth, 2017; Streeck, 2016a). Bu durum karşısında kemer sıkma politikası 2008 krizi sonrası özellikle Batı'da merkez ve çevre ülkelerde toplumsal muhalefetin değişmez gündemi olmuştur ve kemer sıkmaya karşı yalnızca akademik iktisat, sosyal ve politik yaklaşımlar ve karşı çıkışlar değil, aynı zamanda toplumsal bilinçlenmeye dönük olarak toplumsal muhalefetin kemer sıkma konusunda yazılı ve görsel materyalleri dolaşıma girmiştir.

“Kemer sıkma politikası hakkında bilmediğiniz beş gerçek”³ adlı bir dakikalık video bunlardan biridir ve kemer sıkma gerçeğini Britanya ekonomisi özelinde sonuçlarıyla özetlemektedir. Kısaca kemer sıkmanın hatalı bir iktisadi politika olması şu noktalar açısından vurgulanmıştır: 1) Kemer sıkma tasarrufa değil tam tersi daha fazla harcamaya yol açmıştır, çünkü talebi düşürerek ekonominin küçülmesine yol açmıştır ve devletlerin ekonomiyi kurtarmak için sermayeye dönük harcamalarını ve borçlanmasını yükseltmiştir. 2) Kemer sıkmanın tarihte herhangi bir ekonomiyi resesyondan çıkardığı görülmemiştir. Bu gerçek Mark Blyth (2017, ss. 167-227) tarafından da vurgulanmaktadır ve ancak belirli koşullar altında bu politikanın toplumsal eşitlik ve refah açısından başarıya ulaşabileceğini belirtmektedir. 2008 krizi sonrası İzlanda'nın özellikle vergi politikalarıyla sermaye/servet sahibi kesimleri daha fazla krizin faturasına dâhil etmesi bunun örneklerinden biridir. 3) 120 binden fazla Britanyalı artan vergi baskısı ve sosyal hizmetlerin kısılmasıyla kemer sıkma politikasının sonuçları

³ *Progressive politics*, <https://www.facebook.com/229826284375617/videos/1301187926721342/> Erişim: 08/07/2019

yüzünden hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle kemer sıkma ‘ekonomik cinayet’ olarak tanımlanmaktadır. 4) Kemer sıkma politikasından herkesin canı aynı ölçüde yanmaz. 2010’dan itibaren Britanya’da yüzde 1’lik üst zengin kesimin servetleri ikiye katlanmıştır. Neoliberalizmin vergi politikalarının eleştirisini sosyal medyada *twitter* hesabından ayrıca sürdüren eleştirel iktisatçı Gabriel Zucman⁴ ABD’de 2018’de şirketlerin ödediği verginin ulusal gelirin yüzde 1’ine düştüğünü ve modern ABD tarihinde ilk defa ABD’li işçilerin sermaye ve servet sahibi kesimlerden daha fazla vergilendirildiğini istatistiksel hesaplamalarına dayalı olarak duyurmuştur. 5) Kemer sıkmanın arkasındaki itici güç her zaman sağ muhafazakâr siyaset olmuştur ama liberal demokratlar da bunu desteklemiş ve uygulamıştır. Britanya’da İşçi Partisi’ni desteklemek için yayımlanan bu kısa video muhalif bir çizginin ne yönde inşa edilmesi gerektiğini belirlemektedir. Partinin lideri Jeremy Corbyn’in yükselişinin ardındaki neden de kemer sıkma politikasına karşı çıkışı ve kamusalallaştırmaya dönük geliştirdiği yeni politikadır.⁵

Kemer Sıkmanın Biyopolitikası Olarak *Pharmakon*

Kemer sıkma politikasının analizi ve eleştirisi iktisadi kapsamının ve sonuçlarının ötesinde daha geniş bir siyasal ve yönetsel bağlamda düşünülmelidir. Bunun için neoliberalizmin ve kemer sıkmanın iktisadi politika ve parti düzeyindeki siyasetinden incelemeyi politik sosyolojinin ve felsefenin genişliğine ve derinliğine doğru uzatmakta fayda vardır. Michel Foucault’nun insanın biyolojik varlığının siyasetin nesnesi ve konusu haline geldiği modern siyaseti tanımlamak için seçtiği biyopolitika kavramı bunun için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Foucault’nun biyopolitika analizi insanın bireysel ve nüfus düzleminde kolektif olarak piyasa ilişkileri ve akılsallığı içinde yönetildiği, insan yaşamını olumlayan ve onu tüketmekten ziyade üretkenlik içinde yaşatmaya çalışan, hükümler ve disiplinci iktidar rejimlerinin tamamen ortadan kalkmadığı ve fakat piyasaya göre bunların biçim ve içerik değiştirdiği spesifik bir iktidar modelini tanımlamaktadır. Foucault’nun biyopolitika analizi dolayısıyla iktidarın liberal biçimini ve tarzını açıklamaya çalışmaktadır ve bu nedenle 1978-1979 dönemi *Biyopolitikanın Doğuşu* (2015) adlı ders dizisi neoliberalizmin 18. yüzyıl klasik liberalizmden nasıl radikal olarak kopuş gösterdiğini ve kendine özgü bir yönetim akılsallığı geliştirdiğini izah etmektedir. Özgürlük ve güvenlik geriliminde ilerleyen ve piyasanın yarattığı iç ve dış güvenlik problemini devletin polisiye düzenlemeleriyle değil, özgürlüğün artışı ile çözmeye çalışan, ancak siyasi (sivil toplumun gelişmesi, demokrasi) ve iktisadi özgürlük (kâr ve çıkar maksimizasyonu) arasında bitmek bilmez bir gerilimi içinde taşıyan bu klasik liberal iktidar ve yönetim tarzı 2008 krizi sonrası insanın biyolojik ve toplumsal yaşamının imhasına yönelen neoliberal kemer sıkma uygulamaları ile ne olursa olsun piyasanın güvenliğini sağlamaya dönük daha ileri düzeyde bir radikal kayma geçirmiştir. Piyasanın girişimci özgürlük modeline siyasal ve idari kısıtlar getiren klasik liberal biyopolitik yönetimselliğin gerilemesine koşut olarak neoliberal biyopolitikada ve yönetimsellikte piyasanın radikalleşmesi hükümler ve disiplinci iktidar kurumlarına ve uygulamalarına toplumsal iktidar kompleksinin içinde ağırlık kazandırmıştır. 2008 krizi sonrası yoğunlaşan ve derinleşen kemer sıkma uygulamaları hem bunun sayesinde gerçekleşmekte hem de bu iktidar kompleksini kaçınılmaz olarak daha da sağlamlaştırmaya yönelmektedir.

⁴ https://twitter.com/gabriel_zucman

⁵ Britanya’da kemer sıkmanın sonuçları için ayrıca bkz. Goodman (2018).

Bu dönüşümün politik içeriğini açığa çıkarmak kemer sıkmanın kavramsal ve felsefi bir bakışla el alınmasıyla mümkündür. Kemer sıkma İngilizce tabiriyle *austerity* sıkılma, sıkıntı, katılık, zorluk, disiplin, perhiz ve dünyevi/maddi yaşamdan uzaklaşma gibi bir anlamsal içeriğe sahiptir. Aynı zamanda bu kavram zamansallık olarak kısa bir dönemi imlememektedir. Uzun süren bir sıkıntı, zorluk haline anlamsal olarak bir gönderimi vardır. Martin Heidegger'in insanın varoluşuna içkin gördüğü sıkıntının iktisadi ve siyasi yönünü kemer sıkma bir siyasal yönetim teknolojisi olarak içermektedir. Heidegger'in temel kavramlarından olan 'sıkıntı' (*die Langweile*) kavramı İngilizce karşılıkları göz önüne alınarak bölündüğünde (*lang-long* ve *die Weile-while*) daha açık bir şekilde görülen odur ki, varlığa içkin yokluğun/hıçlığın sonucu olarak sıkıntının maddi bir yansıması biçimindeki kemer sıkma 'uzun süren' ve varlığı eriten bir 'arada kalmışlık' halini tanımlamaktadır.⁶ Gerçekten de Antonio Gramsci'ye referansla Wolfgang Streeck'in (2016b, ss. 35-37) vurguladığı gibi, kemer sıkma uygulamaları toplumsal çelişkileri artırıp krizi derinleştiren, eskinin öldüğü ama yeninin içinden doğmadığı bir uzun ara (*interregnum*) dönemi yaratmaktadır. Bu bakımdan kemer sıkma Heidegger'in varlığın üstünü bir sis perdesi olarak örttüğünü düşündüğü bir modern iktidar teknolojisidir. Ancak düşünürün umduğu gibi sanat ve özellikle şiir ile değil, varlığın ve hıçlığın gerilimini artıran bir sıkıntı olarak kemer sıkma, varlığa yeniden varlık niteliği kazandırmak için iktisadi ve siyasi mücadele ile ortadan kaldırılabilecek bir sıkıntı halidir.

Kemer sıkmanın insanın düşünsel, biyolojik ve toplumsal varlığına ilişkin kapsamlı bir saldırı programını içerdiğini belirtmeliyiz. Kemer sıkma insanın sadece biyolojik varlığında bir perhizi zorunlu tutmaz, ayrıca dünyanın gerçeklerini anlama yönünde algıyı ve bilgiyi deforme edici etkilerde ya da hakikat etkilerinde bulunmaktadır. Neoliberal iktisadın temellerine bakıldığında sermayenin çok çalışan, akıllı ve perhiz yapan girişimcilerin ürünü olduğunu savunan sermaye teorisi iktisadi düşünce tarihi içinde yerini alalı çok olmuştur. Dolayısıyla, kemer sıkma Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nin (1994 [1762]) iktisadi modeli için önerdiği eşitlikçi "kanaatkâr bolluk toplumu"⁷ değil, eşitsizlik ilkesi üzerine kurulu piyasa radikalliğini oluşturan ve bu yönde gerçekleri çarpıtan bir söylem ve düşünce biçimidir. Kemer sıkmanın insan varoluşunda düşünsel, biyolojik ve toplumsal yönleri açısından ortaya çıkardığı sonuç dolayısıyla kapitalist sermaye ilişkisi içinde anlaşılmalıdır. Bu ilişkiyi anlamak yine kemer sıkma teriminde saklı olan anlamsal derinliği açığa çıkarıp derinleştirmekle mümkündür. Aşağıda açıklandığı üzere, Bernard Stiegler'in (2012) izinde *pharmakon* kavramından yararlanarak buna sermayenin *farmakolojisi* adını vereceğiz.

Kemer sıkmanın *pharmakon* olarak ele alınması onu uygulamanın ötesinde siyaset tarzı ve yönetsel düzen düzlemlerinde saklı kalan boyutlarını bir sermaye ilişkisi olarak serimleyebilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye toplumunun hafızasında kemer sıkma 1990'lardan bu yana IMF güdümlü bir 'acı reçete/ilaç' olarak yer tutmuştur. Bu kavramsallaştırma kemer sıkmayı bir acı reçete/ilaç -*pharmakon* (ecza)- olarak tanımlarken üç gerekçeyi düşündürmektedir. İlki, kemer sıkma

⁶ Nalbantoğlu (2009) Heidegger'in felsefesinin iktisadi bir eleştirisi olarak nasıl anlaşılacağını göstermektedir. Temel kavramlar düzeyinde ayrıca bkz. Hitchcock (2013, ss. 221-231).

⁷ Bu kavram Serge Latouche'un (2018) kitabının başlığıdır. Küçülme, sınırsız büyüme modeline dayanan kapitalizmin insan, toplum ve doğa üzerinde yarattığı tahripler karşısında ekonomiyi yeniden farklı bir değer sistemi temelinde düşünebileceğimiz ve inşa eden bir modeldir. Küçülme yaklaşımı Rousseau'nun toplum sözleşmesinin maddi/iktisadi temeli olarak *Ekonomi Politik*'te (2005 [1755]) tanımladığı, sadeliğe ve sınırlılığa dayalı ekonomik yaşam modeline yakındır.

sermaye/servet sahibi kesimler için faydalı bir ilaç ve reçetedir çünkü borcu toplumsallaştırarak yükü sermayenin ve kâra bağımlı sınıfların üzerinde hafifletir. İkincisi, kemer sıkma acıdır, can yakar, ücrete bağlı kesimler için net gelir ve iktisadi avantaj kaybıdır. Üçüncüsü, yoksul, bakıma muhtaç ve işsiz kesimler için hayatları pahasına olabilecek bir fedakârlıktır. Dolayısıyla, kemer sıkma sermaye için faydalı bir ilaç-reçete, toplumun ücrete bağlı kesimleri için ise değişen oranlarda yaşamlarına mal olabilecek kadar acı, zehirli bir ilaçtır.

Bu kavramsal açıklama *pharmakon*'u (ecza) doğuran felsefi öyküyü/miti anımsatmaktadır. Platon'un Sokrates üzerine kurduğu diyaloglarından biri Phaedrus isimli diyalogtur.⁸ Sokrates bu diyalogta bir mitolojik öykü anlatmaktadır. Eski Mısır kenti Naucratis'te Theuth isimli bir tanrı vardır. Bu tanrı matematik ve cebir, geometri, astronomi, gibi sanatları icat eden tanrıdır. Büyük icatlarından biri harfler ve yazıdır. Tanrı Theuth Mısır Kralı Thamus'a gider ve icatlarını gösterir. Kral hepsini beğenir ve kullanışlı bulur ama iş harflerin kullanımına ve yazıya geldiğinde Tanrı Theuth ile Kral Thamus arasında bir uzlaşmazlık oluşur. İcat tanrısı Theuth krala şunu söyler: harfleri ve yazıyı kullanarak halkının aklındaki her şeyi yazabileceğini ve bir daha unutmayacağını ve toplumun/bireylerin hafızasının gelişeceğini söyler. Bundan dolayı yazının ve harflerin, hafızanın ve toplumun gelişimi için çok özel bir reçete/ilaç olduğunu (Sokrates burada *pharmakon* sözcüğünü kullanır) söyler. Ama Kral Thamus bunu reddeder çünkü yazının halkının hafızasını ve aklını kullanmayı azaltacağını ve unutkanlığı geliştireceğini düşünür. Halkının düşünmeden uzaklaşarak bu harflere bağımlı olacağını açıklar, dolayısıyla yazı logosu öldürür. Bu icadın bir *pharmakon* (zararlı ilaç) olduğunu söyler. Kral bunu güçlü yan etkileri olan bir ilaç, bir zehir anlamında öyküde söylemektedir.

Dolayısıyla *pharmakon* bu diyalogta iki anlamıyla belirir- hem ilaç hem zehirdir. Hafızanın dışsallaştırılması aptallaşmayı, yabancılaşmayı ve bağımlılığı beraberinde getirir. Platon'un *pharmakon*'unu Jacques Derrida'nın (2012) yorumundan devralan Stiegler (2012) sermayenin işçi sınıfı ve bir bütün olarak toplum için bir *pharmakon* olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle, sermaye toplumun maddi üretiminin artması ve zenginleşmesi için araç/ilaçtır ve fakat Sokrates'in hikâyesinde yazıya bağlı kalınarak gelişen hafıza kaybında olduğu gibi, sermaye piyasaya ve metalara bağımlılık yarattığından dolayı toplumun tarihten gelen üretimsel becerilerini, bilişsel gücünü ve hafızasını kaybettiren bir zehirdir. Sermaye üretimsel hafızanın ve becerinin bir tür dışsallaştırılmış biçimidir (yani yabancılaşmış bir güçtür). Bu dışsallaştırma sadece sermayeye bağlı bir işçi sınıfı yaratmıyor, bir bütün olarak toplumun proleterleşmesini beraberinde getiriyor. Stiegler yazı ile, yani sermaye ile, kapitalizmin gramatolojisi içinde toplumun bir *pharmakon* olarak sermayede içerilmesini tespit etmektedir.

Sokrates'in bu mitolojik öyküsünden ve Stiegler'in yorumdan ilerlediğimizde bu ilacın/zehrin/acı reçetenin/*pharmakon*'un aynı zamanda kendine bir kurban da seçtiğini görüyoruz. Çünkü bu öyküde ve yorumda geçmemekle birlikte *pharmakon*'un antik Yunan'da bir başka anlamı daha olduğu bilinmektedir. *Pharmakon* kurban ayinine verilen bir addır. Toplumdan dışlanmış kişilerin günah keçisi olarak seçilip bir tür toplumsal *katarsis* anı içinde kurban edilme ayinine *pharmakos* adı verilmekteydi.⁹

⁸ Plato. *Phaedrus*, <http://classics.mit.edu/Plato/phaedrus.html>. Erişim: 01/07/2019.

⁹ Bkz. <https://flutuante.wordpress.com/2009/08/01/pharmakon-the-cure-or-the-poison/> Erişim: 02/02/2019.

Bu saptamalar etrafında kemer sıkma bir uygulama olarak reçete/ilaç, zehir ve kurban gibi üç temel boyutu hatırlattığından ötürü neoliberal yönetimselliğin *pharmakon*'u olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, kemer sıkmanın 2008 krizi sonrasında kazandığı yeni işlev basitçe borçların toplumsallaşmasına dayalı devlet bütçesi konsolidasyonu değildir. Kemer sıkma sermaye için güçlü, neredeyse alternatifsiz bir ilaç; toplumun önemli bir kesimi için etkisinden uzun süre kurtulamayacağı bir zehir; ama toplumun bir kesimi için kemer sıkma sermayenin enerjisinin ve geriliminin en yüksek derecede açığa çıktığı bir kurban ayini *-katarsis-* gibidir. Yani toplumun bir kesimi bunu hayatıyla ödeyebilir. Bunun bir abartı olmadığı eski Yunan'dan kriz sonrası günümüzün Yunanistan'ına gelerek görülebilir. Kemer sıkmayı ve sonuçlarını 2008 krizi sonrası en ağır yaşayan ülkelerden biri olan Yunanistan'da ölüm oranı 2010'dan sonra dramatik biçimde yükselmiştir. Temmuz 2018 ayında yayımlanan Washington Üniversitesi dış hekimliği fakültesi merkezli birçok araştırmacının katıldığı bir araştırmaya göre ülkede 2000 ve 2010 yılları arasında yüzde 5.16 düzeyinde olan ölüm oranı kemer sıkma politikalarıyla geçen 2010-2016 yılları arasında yüzde 17.7 düzeyine yükselerek 3 kat artmıştır (Kotsakis, 2018). Bu ölüm oranının artışıdaki dört esaslı neden bulaşıcı hastalıklar, kadın hastalıkları, doğum sonrası ölümler ve yetersiz beslenmedir. 2017 yılının UNCTAD raporunda da tespit edildiği gibi kemer sıkmaya bağlı yaşanan ve ölüme sebebiyet veren bu hastalıklar en çok kadınları ve çocukları vurmuştur. Kemer sıkma uygulamalarının toplumun önemli bir kesimini işsizleştirip yoksullaştırırken içine düşülen mutlak ve görelî yokluk koşullarında ölümle karşı karşıya bıraktığı görülmüştür. Bu durum dünyanın gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke ekonomilerinde farklı ölçeklerde ortaya çıkarken kemer sıkmanın siyaseti ve ona uygun yönetimsel rejimlerin değişimi bu üç ülke kategorisi içinde yine farklılıklar gösterse de, yükselen otoriter popülizm dalgası içinde demokrasinin bir siyaset ve yönetim tarzı olarak olanağının ve koşullarının azalması ya da ortadan kalkması ortak bir özellik olarak görülmektedir.

***Pharmakon*, 'halkın çözülüşü' ve kurban**

Neoliberal küreselleşmenin getirdiği sonuçlar paradoksaldır. Ülke ekonomilerinin yapısal farklılıklarına rağmen ortak iktisadi politikalarda bütünleştirilme çabalarının olumsuz sonuçları 2008 krizi ile açığa çıkmıştır. Bunun en açık örneklerinden biri Avrupa'dır. Yapısal özellikleri bakımından farklı Avrupa ekonomilerinin serbest ticaretin ötesinde avro ile tek para sistemi altında bütünleştirilmesi iddia edildiği ve beklendiği gibi iktisadi, siyasi ve kültürel birlik olarak ortaklaşmayı değil, ayrışmayı getirmiştir. Bunun temel nedeni tek para sisteminin ekonomik bütünleşme yaratarak ortak bir zenginlik doğurmak yerine zenginliğin eşitsiz gelişimini ve dağılımını yükselen borçluluk ekonomisi içinde meydana getirmesidir. Neoliberal ekonomik bütünleşmenin paradoksul sonucu şudur: Serbestleşen ticari ve finansal ekonominin üzerinde ulusal devletlerin kontrolü zayıflarken, bu eşitsiz ve kontrolsüz gelişimin sonucu ortaya çıkan krizin faturasını ülke ekonomilerinin içinde kemer sıkma politikasına dayalı olarak sermaye/servet sahibi kesimlerin dışında ücretli kesimin ödemesi için devlet içeride güçlü kılınmaktadır.¹⁰ Streek'in (2016a, ss. 129-134) de değindiği gibi Friedrich Hayek'in

¹⁰ Arjun Appadurai'ye göre (2017, ss. 18-19) ulusal egemenliğin uluslararası sermaye üzerindeki denetimi, kontrolü ve ekonomik gücü azaldıkça, ulusal egemenlik popülist liderler elinde özellikle yükselen muhalefeti dizginlemek için içeride kültürel egemenliğe dönmektedir. Appadurai Türkiye'de yükselen Yeni Osmanlılığı bunun bir tezahürü olarak değerlendirmektedir.

düşlediği tek para-tek pazar-küçük ve güçlü ulusal devlet düşüncesine dayalı uluslararası federatif neoliberal rejim avro ile Avrupa’da denenmiştir. Ne var ki, bu yapının krizinin çözümü olarak kemer sıkma uygulamasının Avrupa’da ekonomilerin içinde ve arasında yarattığı gerilimli ilişki geleceğe dair derin bir karamsarlık yaratmıştır. Daha önce belirtildiği gibi, 2008 krizi sonrası gelinen noktada geleceğin finansal sermaye tarafından ele geçirildiği, iyimser bir gelecek fikrinin ortadan kalktığı, liberal demokrasinin tükenişine bağlı olarak kapitalizmin demokratik modelinin, ve hatta kapitalizmin bir ekonomik girişim ve toplum modeli olarak ortadan kalkacağı yönündeki görüşler yaygınlık kazanmıştır.

Gelişmiş kapitalist ekonomilere dair akademisyenlerin ve eleştirmenlerin böyle bir karamsarlığa düşmesinin temel nedeni kemer sıkma uygulamasının siyaset ve yönetim tarzında meydana getirdiği anti-demokratik eğilimlerdir. İnsanın düşünsel, biyolojik ve toplumsal varoluşunu tehlikeye atan kemer sıkmanın bu karamsar tablosunu çizenlerden biri Wendy Brown’dur (2018). Foucault’nun neoliberalizm analizine bağlı olarak Brown neoliberalizmi iktisadi politika uygulamasının ötesinde piyasanın fiyat sisteminin bir genel değer ve norm sistemi olarak ‘hayatın ekonomikleşmesi’ ve bunu inşa eden normatif ‘siyasal bir akılsallık’ olarak tarif etmektedir. Neoliberal akılsallığın ve yönetimselliğin ortaya çıkardığı temel sonuç kamusal bir varoluş ve akılsallık gerektiren siyasal bilince dayalı halk oluşumunun, aktif yurttaşlığın engellenmesi, buna bağlı olarak halk iradesinin ve egemenliğinin, yani demokrasinin yitirilmesidir. Neoliberalizmi gelişmiş kapitalist kuzey ülke ekonomileri ve toplumları açısından ele alan Brown’un ulaştığı sonuç ‘müşterek bir fedakârlık’ olarak dayatılan kemer sıkmanın arkaik toplumlardan ve dini uygulamalardan bilinen bir kurban verme rejimini doğurduğu yönündedir. Brown yukarıda değinilen *pharmakon*’un kurban gönderimini esas almaktadır ve bunu derinleştirmektedir. Brown’un (2018, ss. 257-260) izlediği ayrıma göre ahlaki ve siyasi fedakârlık düşüncesi kurban vermeyi ülke ve bağımsızlık gibi somut amaç ve değer ‘uğruna’ topluca yapılan bir edim olarak tanımlar. Dini fedakârlık ise toplu olmaktan ziyade bireyseldir ve amaç somut bir kazanç elde etmek yerine, ölmenin başlı başına bir değer olup, yaşamın kaynağı olan yüce varlığa seçilen bir yaşamı feda ederek onu kutsamaktır. Brown finansallaşmış kapitalist birikim ve düzenleme rejiminde yeni kemer sıkma politikalarını dini kurban verme rejimine yakın bulmaktadır. Kapitalist ekonominin insanın biyolojik, kültürel, siyasal, düşünsel, iktisadi ve toplumsal varoluşu için vaatlerini tükettiği bir aşamada kemer sıkma artık kapitalizmi ‘normal’ durumuna getiren ve bu ‘uğurda’ yapılan (sermaye/servet sahibi kesimler de dâhil) müşterek bir fedakârlık değil, adeta yaşam kaynağı olarak görülen kapitalizm ‘için’ yapılan ve belli kesimlerin bundan muaf tutulduğu bir tür seçici dini kurban vermedir. Brown’un kemer sıkmayı kurbanlar için bir fedakârlık ile tarif etmesi daha önce belirtilen Britanya ve Yunanistan’daki kriz sonrası uygulanan tasarruf politikaları sonucunda belli toplum kesimlerinde artış gösteren ölüm oranları dikkate alındığında çok da abartılmış bir tanımlama biçimi olmadığı söylenebilir. Ayrıca, 2008 krizi sonrası neoliberal kemer sıkmayı bir tür dinsel kurban verme olarak tanımlarken Brown kemer sıkma uygulamasının yarattığı siyasal ve yönetsel/rejimsel kaymayı da tarif etmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kuzey’in merkez gelişmiş ekonomilerinden yüzümüzü Güney’in ve Doğu’nun geliştirmekte olan ya da az gelişmiş çevre ülke ekonomilerine çevirdiğimizde kemer sıkmanın bu dönüşen üç boyutunu - uygulama/siyaset/yönetsel rejim- kendilerine özgü koşullarda ancak yine bu coğrafyalara özgü

ortaklıklar etrafında takip etmek gerekir. Kuzey yarımkürenin gelişmiş kapitalist ülke ekonomileri demokrasiye yer açan refah devleti modelinden neoliberalizme doğru bir süreklilik içinde görece yumuşak bir geçiş örneği gösterirken, Güney coğrafyası Şili'den başlayarak Türkiye'de de olduğu gibi, zora dayalı bir radikal neoliberal dönüşümü yaşamıştır. Brown'un (2018, ss. 43, 55) tabiriyle neoliberalizm Kuzey'de toplumu içeriden kemiren tahtakurusu iken, Güney'de topluma saldıran bir aslandır. Kemer sıkma uygulaması ve neoliberalizm Kuzey'de kapitalist piyasa rasyonalitesinin toplumsal hayatın içine sızarak yavaş ve yumuşak bir şekilde, hissedilmeden yerleşmesinin karşısında Güney'de neoliberalizm kapitalist bir ekonomik model olarak askeri darbelerin yarattığı devlet, siyaset ve toplum hayatında zora dayalı uygulamalar içinde yerleştirilmiştir. Neoliberalizme geçişin bu farklı modelleri kemer sıkma uygulaması, siyaseti ve yönetim tarzı açısından da farklılıklar doğurmuştur. Brown'un yukarıda uygulama açısından tarif ettiği ve insanın ömrüne mal olan kemer sıkma Güney kapitalizminde de (Avrupa'nın Güney'i olarak Yunanistan'da görüldüğü üzere) geçerli olmakla beraber siyaset ve yönetim tarzı bakımından basitçe refah devleti kapitalizmden serbest ticaret ve finans kapitalizmine geçiş olarak tanımlanamaz. Kemer sıkma uygulaması kapitalizmin Güney coğrafyasında toplumsal yapıda siyaset ve dahi yönetsel rejim bakımından daha geniş çaplı sonuçlar ve dönüşümler yaratacağı izlenimini şimdiden doğurmuştur.

Piyasa ekonomisinin demokratik kurumlarının aşınmasının hızı Güney'de Kuzey kapitalizmine göre daha hızlı olmaktadır ve geri dönüşsüz bir karamsarlığı doğurmaktadır. Bunun nedenlerinden biri kemer sıkma politikaları altında küçük mülkiyet yapılarının ve ilişkilerinin hızla çözülmesi ile toplumsal ve ekonomik yapının hızlı bir enformelleşme dalgası içine girerek demokratik kapitalizmin bir gereği olan modern-demokratik sivil toplum yapısının deformasyonudur. Sivil toplum yapısının sınırlarında oluşan nüfusun yönetimi kontrol ve sosyal yardım rejimleri içinde daha katı bir disiplin yönetselliğini beraberinde getirmektedir. Enformel nitelik kazanan kapitalist gelişme ya birikim ekonomisine eklenerek onunla beraber yaşar ya da kendi ihtiyaç ekonomisi içinde karşı-kapitalist bir kültür ve siyaset üretebilir. Bu iki yönlü ihtimal Kalyan Sanyal (2017) tarafından postkolonyal kapitalizm modeli olarak tanımlanır. Buna göre, sivil toplum ile dışlanmışların, birikim alanı olan piyasa ekonomisi ile temel ihtiyaç sistemine dayalı enformel ekonominin, geleneğin ve modernliğin birlikte yönetilmesi gerekliliğine bağlı olarak karmaşık hegemonya siyaseti ve yönetsel rejim oluşmaktadır. Kemer sıkma bu nedenle yalnızca kapitalizmin içindeki aktörler arasındaki gerilimi değil, kapitalizmin içi ve buradan dışlanan nüfus arasındaki gerilimi artırırken yönetilmesi gereken ilişki ağı çoğalmış ve yönetim ile iktidar icrasının maliyetini artmıştır. Bundan ötürü kapitalist ekonominin klasik kendi kendine işlediği liberal düşüncesi yöneticiye ya da lidere bağlı kalarak hayatta kalma düşüncesi ile yer değiştirmiş, yükselen popülizm dalgası içinde sivil toplum durumuna ilişkin geleceğe ve modernleşmeye yönelik Aydınlanmacı düşünce ve siyasetin yerine geçmişin ve zorun ağırlık kazandığı karmaşık hegemonyanın siyaset ve yönetim tarzı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Sanyal'a (2017) göre bu son durum kötümserliğe sebep vermemelidir. Tam tersine, birikim alanı olan piyasa ekonomisinin dışında kapitalist ekonomiye karşı olabilecek ve Aydınlanma düşünce geleneği içinde Rousseau'da şekillenen temel ihtiyaç sistemine dayalı kanaatkâr bir kültürel ve ekonomik model/zihniyet de oluşmaktadır. Kanyal için bu kapitalizmin içinden değil, dışından doğan bir alternatifini temsil etmektedir; ne var ki doğayla dost, barışçıl bir toplumsal yapı ile sonuçlanması için karmaşık hegemonyanın disiplinler, hükümler ve piyasacı iktidar tarzlarına dayanan türüne karşı iç ve dış arasında kurulacak yeni toplumsal bağlarla gerçek bir

demokratik yapı üretebilecek bir siyaset tarzı inşa edilmelidir. Kendi başına ekonomik birikim vaat etmeyen, ama kapitalist ekonominin birikimi için bu enformel yapının giderek önem kazanması sivil toplumun dışındaki toplumsal yaşamın yönetimi iktisadi, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan içerisine göre giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu, eleştirel perspektifin kapitalist olmayan ve demokratik, çoğulcu bir yönetim modeli geliştirebilmesi için üzerinde düşünmesi gereken bir gerçeklik durumudur.

Kemer sıkma uygulamada mali disiplindir ve yol açtığı siyaset ve yönetim tarzı da iktidarın disipliner denetim ve hükümlanlık modelinden uzak düşmemektedir. Uzun döneme yayıldıkça toplumsal disipline ve hükümlanlığa dayanan bir siyaset tarzına ve yönetsel rejime doğru kalıcılık göstermektedir. Tarihsel deneyimler de (Blyth, 2017) göstermiştir ki uzun döneme siyaset olarak yayılan kemer sıkma yönetim düzenini ve siyasal yapıyı değışime uğratabilir. 2008 krizi sonrası geniş çaplı ve derinlemesine uygulanan mali disiplin toplumun disipline edilmesi ile yakından ilgilidir. Toplumun disiplini yoksulluk, aşırı çalışma, düşük eğitim-sağlık-çevre standartları, düşük demokratik kültür, dinselleşme, iktidarların siyasallaştırdığı sosyal yardımlara bağlı olarak yaşayan ve bir dışlanma pratiğı içinde yardıma muhtaç nüfusun artışı ile sonuçlanmaktadır.

Dolayısıyla kemer sıkma sermaye birikimi için kapitalist sınıfların beklentilerini olumlu etkileyecek büyüme yanlısı mali konsolidasyon süreci olarak yoksulluk, aşırı ve güvencesiz çalışma, devletin sosyal yardımlarına bağımlı nüfus gibi üç ayakta genel bir disiplin rejimidir. Bu disiplin rejimi bir politik rasyonalite ile, adına demokratik diyemeyeceğiz, müşterek bir sivil toplum yaşamını maddi ve siyasal değer olarak azaltan ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir nüfus yönetimselliğı ile mümkündür. Dolayısıyla sosyal haklar ile iktisadi haklar ve kazançlar arasında bağ kurarak bunları yükselten, insanı ve doğayı temel ihtiyaçlar sistemi düzleminde buluşturan bir üretkenlik, yaratıcılık ve modernleşme tarzına bağılı olarak ortak bir sivil toplum yaşamı yönündeki geleceğe açılan her kapı neoliberal kemer sıkma politikaları ile kapatılmaktadır.

Son söz olarak, kemer sıkma son tahlilde bireylerin toplumsal ve bireysel davranışlarının disipliner ve hükümlanlık yönetimiyle uygulamaya konulabilen bir politikadır. Bu politika neoliberaldir ve kemer sıkmanın politik rasyonalitesini tanımlamaktadır. Buna göre, bu politik rasyonalite serbest piyasa ideali içinde devletin anayasal düzeyde sosyal ve refah işlevlerine yüksek kuşku, ama güçlü ve teknokratik yönetim altında seçici dağıtımlar ve tasarruf etme erdeminin sürekli yerleştirilerek her düzeyde bir tür kendini feda etmenin ahlakileştirilmiş rasyonalitesi ile gelişmektedir. Bu politik rasyonalitenin devlet biçimi ve yapısı müşterek sivil toplum yaşamına dayalı demokratik sosyal entegrasyonu sağlayamaz ve bunu bir amaç olarak da benimsemez. Diğer taraftan, tarihsel deneyimlerden bilindiğı kadarıyla, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsiz yük paylaşımına dayalı olan bu kemer sıkma siyaseti ve yönetimi sürdürülebilecek bir durum da değildir. Ancak, siyasete ve yönetim tarzına dönen neoliberal kemer sıkma politikaları uygulayan devletlerin bunu deneme ve sürdürme konusunda ısrarlı olacağı görülmektedir. Bu bakımdan toplumsal muhalefet ve alternatif arayışlar geliştirmek yönündeki çabalar açısından yönetimler tarafından duyurulan her tür kriz önleminin şimdiki ya da geleceğe doğru uzanan kemer sıkma uygulamasının, siyasetinin ve yönetsel rejimin parçası olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Appadurai, A. (2017). Demokrasi yorgunluğu. (Geiselberger, H., Ed.) *Büyük gerileme: zamanımızın rub hali üstüne uluslararası bir tartışma* (ss. 17-29). (Şahin, M., Biçen, A., Bingöl, A. N., ve Kılıç, O., Çev.) İstanbul: Metis.
- Blyth, M. (2017). *Kemer sıkmak: tehlikeli bir fikrin tarihi*. (Argın, D., Çev.) İstanbul: KÜY.
- Brown, W. (2018). *Halkın çözülüşü: neoliberalizmin sinsî devrimi*. (Aksoy, B. E., Çev.) İstanbul: Metis.
- Derrida, J. (2012). *Platon'un ezanesi*. (Direk, Z., Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Epstein, G. (2005). Introduction: financialization and the world economy. (Epstein, G., Ed.) *Financialization and the world economy* (ss. 3-17). Cheltenham: Edward Elgar.
- Foucault, M. (2015). *Biyo politikanın doğuşu*. (Tayla, A., Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Geiselberger, H. (2017). (Ed.). *Büyük gerileme: zamanımızın rub hali üstüne uluslararası bir tartışma*. (Şahin, M., Biçen, A., Bingöl, A. N., ve Kılıç, O., Çev.) İstanbul: Metis.
- Goodman, P. S. (2018). In Britain, austerity is changing everything. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/05/28/world/europe/uk-austerity-poverty.html>. Erişim: 01/01/2019.
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları, Y. (2014). Neoliberalizmin krizi ve kamu maliyesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, ss. 1-29.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirsch, J. (2011). *Materiyalist devlet teorisi: kapitalist devletler sisteminin dönüşüm süreçleri*. (Bakaç, L., Çev.) İstanbul: Alan.
- Hitchcock, L. A. (2013). *Kuramlar ve kuramcılar: çağdaş düşüncede antik edebiyat*. (Pekşen, S., Çev.) İstanbul: İletişim.
- Jessop, B. (2016). The heartlands of neoliberalism and the rise of the austerity state. (Springer, S., Birch, K. ve Macleavy, J., Ed.) *The handbook of neoliberalism* (ss. 410-421). New York/London: Routledge.
- Karatani, K. (2017). *Dünya tarihinin yapısı: üretim tarzlarından mübadele tarzlarına*. (Karatay, A., Çev.) İstanbul: Metis.
- Kotsakis, G. (2018). Study shows how austerity devastated Greece's health. <https://dental.washington.edu/study-shows-how-austerity-devastated-greeces-health/> Erişim: 03/08/2019.
- Latouche, S. (2018). *Kanaatkâr bolluk toplumuna doğru: küçülme üzerine yanlış yorumlar ve tartışmalar*. (Karakaş, T., Çev.) İstanbul: İletişim.
- Mülkiye Dergisi (2019). Türkiye'nin krizini anlamak. 43 (1), Ankara.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2009). 'Modern çağ'da üniversite kavramına ne oldu? *Araştırmalar: bilim, kültür, üniversite* (ss. 13-55). İstanbul: İletişim.
- Platon. *Phaedrus*, <http://classics.mit.edu/Plato/phaedrus.html>. Erişim: 01/07/2019.
- Research on Money and Finance (2010). *Eurozone between austerity and default*. Erişim: 08/06/2019. <http://syllogika.pbworks.com/w/file/fetch/45360374/RMF-Eurozone-Austerity-and-Default.pdf>
- Rousseau, J.-J. (1994 [1762]). *Toplum sözleşmesi*. (Günyol, V., Çev.) İstanbul: Adam.

- Rousseau, J.-J. (2005 [1755]). *Ekonomi politik*. (Birkan, İ., Çev.) Ankara: İmge.
- Sanyal, K. (2017). *Kapitalist kalkınmayı yeniden düşünmek: ilkel birikim, yönetimsellik ve postkolonyal kapitalizm*. (Karatay, A., Çev.) İstanbul: Metis.
- Stiegler, B. (2012). *Politik ekonominin yeni bir eleştirisi için*. (Koytak, E., Çev.) İstanbul: Monokl.
- Stiglitz, J. (2018). The myth of secular stagnation. Erişim: 01/11/2019. <https://www.project-syndicate.org/commentary/secular-stagnation-excuse-for-flawed-policies-by-joseph-e-stiglitz-2018-08>.
- Streeck, W. (2016a). *Satın alınan zaman: demokratik kapitalizmin gecikmiş krizi*. (K. Kabadayı, Çev.) İstanbul: KÜY.
- Streeck, W. (2016b). *How will capitalism end: essays on a failing system*. London/New York: Verso.
- UNCTAD (2017). *Beyond austerity: towards a global new deal*. Erişim: 06/05/2019. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2017_en.pdf
- UNCTAD (2018). *Power, platforms and the free trade delusion*. Erişim: 06/06/2019. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2018_en.pdf
- Veblen, T. (2011 [1921]). *Mühendisler ve fiyat sistemi*. (Özçorlu, B., Çev.) Ankara: TMMOB, Emo yayın no: GN/2011/7.
- Wallerstein, I. vd. (2014). *Kapitalizmin geleceği var mı?* (Doğan, O. B., Çev.) İstanbul: Metis.